

# Koncepcja duszy na Wschodzie i Zachodzie

11 września 2014

Skupię się na omówieniu i porównaniu filozofii sufizmu, ze szczególnym uwzględnieniem filozofii Al-Ghazalego i porównaniu jego myśli z filozofią Arystotelesa i Plotyna, pod kątem ich rozważań na temat duszy. Zanim przejdę do analizy porównawczej wspomnianych przeze mnie filozofów i ich koncepcji, opiszę pokrótce rozwój filozofii arabskiej i europejskiej, aby ukazać tło historyczne i ewoluowanie korzeni jednej z bogatszych bliskowschodnich filozofii.

Zainteresowanie filozofią grecką wśród muzułmanów było konsekwencją podbojów dokonanych przez arabów w okresie dżahiliji. Włączenie do powstającego imperium muzułmańskiego krajów takich jak Syria czy Irak, dało początek kontaktów z uczonymi chrześcijańskimi i żydowskimi. Arabowie tworzyli własną filozofię na kanwie filozofii greckiej, bazując na dziełach Arystotelesa, jednak jego nauki były zniekształcane poprzez błędne przekłady. Muzułmanie chcieli by ich religia zakorzeniła się wśród podbitych ludów – aby tego dokonać, musieli zacząć posługiwać się językiem zrozumiałym dla tych społeczności – czyli językiem filozofii greckiej.

Charakterystyczną cechą średniowiecznej filozofii muzułmańskiej jest to, że większość myślicieli muzułmańskich, z jednej strony odwoływała się do arystotelizmu, a z drugiej włączała do swoich systemów elementy mistycyzmu. Spowodowane to było m.in. dużym wpływem Teologii, a co za tym idzie – neoplatonizmu.

Do najznamienitszych filozofów świata islamu można zaliczyć Awerroesa z Kordoby, Awicennę, Alfarabiego, Alkendię (komentatorów Arystotelesa) i mottekaleminów.

**ROZWÓJ FILOZOFII ARABSKIEJ I EUROPEJSKIEJ**

W pierwszym rozdziale „Historii filozofii” W. Tatarkiewicza czytamy: „Odkąd istnieje nauka, nie ustają wysiłki, aby wyjść poza rozważania częściowe i objąć w jednej nauce wszystko, co istnieje; nie ustają próby, by obok nauk specjalnych zbudować naukę, która da pogląd na świat: ta nauka była i jest nazywana filozofią. To nauka, której zakres jest zatem z wszystkich nauk najobszerniejszy i pojęcia najogólniejsze. Przedmiotem badań filozofii są zjawiska i byt. W filozofii europejskiej wyróżniamy kilka okresów: filozofię starożytną (I w. p.n.e. – V w. n.e.), filozofię średniowiecza (V w. n.e. – odrodzenie), filozofię nowożytną (od XV w. – do dziś). Filozofia starożytna Europy bazowała na filozofii greckiej, którą można podzielić na kilka etapów: okres powstania filozofii, oświecenia, systemów starożytnych, szkół starożytnych i synkretyczny. Grecy dzielili filozofię na fizykę, logikę i etykę, dając nazwę fizyki nauce o bycie, logiki – nauce o poznaniu i etyki – nauce o wartościach. Współcześnie, głównymi działami filozofii są metafizyka, epistemologia, etyka i estetyka (dwie ostatnie składają się na aksjologię). Najważniejszą granicę epok stanowi fakt powstania filozofii chrześcijańskiej, ponieważ ta religia wprowadziła nową postawę wobec świata i życia. Z tego punktu widzenia, filozofię europejską można podzielić na dwie ery: starożytną i chrześcijańską.”

Pierwszym myślicielem greckim był Tales z Miletu (624-547 p.n.e.), który przepowiedział m.in. zaćmienie słońca. Interesował się stworzeniem świata i co było jego początkiem. Tales uważał, że wszystko powstało z wody, podczas gdy jego poprzednicy mówili o bóstwach wody (Tetydzie i Okeanosie).

Filozofia arabska powstała pod wpływem filozofii greckiej – a szczególnie pod wpływem neoplatonizmu i arystotelizmu. Filozofia jako nauka rozwijała się szczególnie w Syrii. Wielu myślicieli z pochodzenia było Syryjczykami – chrześcijanami, którzy dysponowali pismami logicznymi Arystotelesa oraz tekstami Plotyna i Proklosa. Syryjczycy odegrali istotną rolę w przekazaniu muzułmanom greckiego dorobku intelektualnego.

Koncentrowali się przede wszystkim na naukach naturalnych, zwłaszcza na medycynie. Filozofia grecka również docierała do muzułmanów z terenów Mezopotamii do Persji.

Liczne dzieła filozofii greckiej przetłumaczono na język arabski, który w owym czasie był lingua franca na Wschodzie. Arabowie zaczęli się zapoznawać z pismami greckimi, upowszechnianymi i tłumaczonymi z aramejskiego na arabski, zwłaszcza przez środowiska syryjskich monofizytów. Na muzułmański racjonalizm największy wpływ wywarły przekłady pism Arystotelesa i Platona.

Od VIII do XII wieku odnotowuje się znaczny rozkwit kultury arabskiej. Ośrodkiem jej rozkwitu początkowo był Damaszek, Bagdad a następnie Kordoba. Za czasów panowania Abbasydów, którzy dbali przede wszystkim o rozwój kultury, rozwinęła się właściwa filozofia islamska. Kalif Al-Mamun utrzymywał z Bizantyjczykami relacje kulturalne, natomiast Focjusz utrzymywał liczne kontakty przyjacielskie z muzułmanami. Wpływ Focjusza na islam był spory, polegał na wprowadzeniu do filozofii islamu alegorycznej metody interpretacji, którą muzułmanie stosowali w interpretacji Koranu.

Podczas europejskiego średniowiecza, na Bliskim Wschodzie rozwijała się trygonometria i algebra, powstawały liczne szkoły i akademie. W rozwoju filozofii na Wschodzie można wyróżnić etap przedfilozoficzny, recepcji tradycji obcej i rozkwitu filozofii, po którym następuje upadek. Wiąże się on z rozpadem sfery politycznej i gospodarczej wskutek najazdów mongolskich.

Za panowania kalifa Al-Mansura (754-774) zapoczątkowano liczne przekłady dzieł greckich na język arabski. Kalif Al-Mamun (813-833) jako założyciel bagdadzkiej szkoły tłumaczy Bayt al-Hikma (ar. 'dom mądrości') znacznie przyczynił się do rozwoju tradycji przekładu. Jednym z najznamienitszych tłumaczy był syryjski chrześcijanin Hunajn Ibn Ishak, a także Costa ben Luka, który przełożył liczne dzieła Arystotelesa, Plutarcha i Euklidesa.

## KONCEPCJA DUSZY U PLOTYNA

Plotyn (204-269) to filozof starożytny, twórca systemu filozoficznego zwanego neoplatonizmem. Swą młodość spędził w Aleksandrii. W Rzymie założył własną szkołę.

Neoplatonizm Plotyna był oparty na nauce Platona, połączonej z elementami stoicyzmu i neopitagoreizmu. Zdaniem Plotyna, świat zmysłowy składa się z dwóch czynników: duszy i ciała. Dusza daje ciału „życie”, ciało zaś dzięki duszy uczestniczy w istnieniu. Według filozofa, zasadą bytu jest Jednia, czyli doskonała, prosta i niepoznawalna substancja. Dusza pierwsza powstaje, gdy umysł wpatruje się w Jednię. Dusza pragnie tworzyć, jednak nie ma takiej mocy. Dusza leży najniżej w emanacyjnej hierarchii bytów. Teoria emanacji była podstawową myślą systemu Plotyna. Świat to bezustanne emanowanie nowych istnień, a kolejne byty są mniej doskonałe. Byty doskonałe natomiast posiadają większą moc twórczą. Twór jest zawsze mniej doskonały od twórcy. Proces stworzenia zaczyna się od bytu najdoskonalszego – Jedni. Tę hierarchię zstępujących po sobie bytów nazwał greckim słowem efesis. Materia stanowi ostatni, najniższy szczebel efesis. Możemy ją określać jedynie negatywnie, jako niepełność, nicość. Jako że istnienie jest dobrem, to jego przeciwieństwo – niebyt – jest złem. W ten sposób Plotyn jako pierwszy sformułował teorię zła: zło realnie nie istnieje, lecz jest brakiem dobra.

W szkołach neoplatońskich, obok aleksandryjsko-rzymskiej i ateńskiej wyróżniamy szkołę syryjską. Rozwijała ona samą metafizykę neoplatonizmu. Jej założycielem był Jamblich, uczeń Porfiriusza.

Plotyn dzielił duszę ludzką na dwa składniki: funkcje cielesne (roślinne i zwierzęce), a także wszystkie niedoskonałości i grzechy, które uważał podobnie jak Platon, za niższą część duszy. Wyższa część była całkowicie wolna od cielesności i niedoskonałości. Tak pojętą duszę zaliczano do wyższych regionów bytu. Należąc do wyższych regionów, dusza schodzi tym

samym do niższych, aby je uduchowić i przez to podnieść. Ta koncepcja różniła się od platońskiej, z tym że Plotyn twierdził, że dusza, choć podnosi świat cielesny, sama dostawszy się do niej, upada, ponieważ traci powiązanie z wyższymi regionami i odwraca się od boskiego prabytu. Aby dusza mogła do niego powrócić, potrzebne jest nawrócenie. Trzeba zahamować pęd, który pociąga ją w coraz mniej doskonałe sfery bytu, ażeby nawróciła ku doskonałym sferom. Przed duszą stoją zatem dwie drogi: w dół i wwyż. Pierwsza to naturalny kierunek zmniejszania się doskonałości bytu, druga to droga „powrotna” którą jest przemierzana przez duszę, dzięki jej wysiłkowi. Ten schemat dwóch dróg, znany był już przez Filona, lecz został ostatecznie rozwinięty przez Plotyna, który znalazł w tym szerokie rozpowszechnienie u religijnego schyłku starożytności, ponieważ zaznaczał powszechne poczucie upadku i powszechną potrzebę oczyszczenia duszy i połączenia jej z Bogiem.

Spośród arabskich neoplatoników możemy wyróżnić filozofa – Ibn Masarra (883-931), który był radykalny w swych poglądach. Łączył elementy manicheizmu i bliskowschodniego okultyzmu. Początku wszechrzeczy dopatrywał się w Prabycie (boskim elemencie, z którego wyłoniła się pierwotna materia, o charakterze duchowym i świetlistym). Z kolei inspiracja manichejska polega na wizji Bytu jako bezustannego konfliktu między złem a dobrem i ciemnością a świetlistością. Filozofia Ibn Masarry zawiera w sobie również znaczący element racjonalistyczny. W jego filozofii odnajdujemy gnostyczną próbę poznania sensu rzeczywistości.

## **KONCEPCJA DUSZY U ARYSTOTELESA**

Arystoteles (384-322) urodził się w Stagirze na Półwyspie Trackim. W 367 r. Arystoteles przybył do Aten i wstąpił do Platońskiej Akademii. Był uczniem Platona, jednak z czasem wystąpił przeciw jego filozofii. Siła twórcza Arystotelesa dała owoce rozwiniętych teorii, podczas gdy Platon skupiał się na ogólnym omówieniu zagadnień.

W psychologii Arystoteles używał pojęcia formy i materii, by ująć stosunek duszy i ciała. Dzięki temu stworzył trzecią wielką koncepcję w greckiej filozofii. Według Arystotelesa dusza jest formą. Dusza i ciało organiczne stanowią nierozłączną całość: dusza nie może istnieć bez ciała, a ciało nie może spełniać swych funkcji bez duszy, która je ożywia. Dusza jest energią ciała organicznego, to znaczy że stanowi ona przyczynę samorzutnych czynności organicznej istoty. Jest to dynamiczne i szerokie pojęcie duszy, o którym wspominał wcześniej Platon, o charakterze ogólnobiologicznym. Dusza, pojęta w ten sposób, była podstawowym czynnikiem życia organicznego. Arystoteles twierdził, że przyrodnik ma więcej do czynienia z duszą niż ciałem. Świadomość to tylko jedna z funkcji duszy, która posiada tyle funkcji, ile ciało organiczne ma czynności. Funkcje te Arystoteles usystematyzował hierarchicznie. Za wyższe miał te, które nie mogą być wykonywane bez niższych. Myśl jest wyższa od postrzegania, a postrzeganie od odżywiania. Filozof odróżniał trzy rodzaje duszy:

- dusza roślinna posiada jedynie funkcję najniższą, powoduje odżywianie się i rośnięcie, nie posiadając zaś odpowiedniego narządu nie jest zdolna do postrzegania,
- zdolność postrzegania posiada dusza wyższego szczebla: dusza zwierzęca. Z postrzeganiem łączy się przyjemność i przykrość, a z nimi pożądanie przyjemności i popęd do unikania przykrości, więc posiada uczucia i popędy. Dopiero na drugim szczeblu duszy zaczynają się funkcje psychiczne,
- szczebel wyższy to dusza myśląca, posiada ją człowiek. Rozum jest najwyższą zdolnością duszy. Poznaje on zarówno byt, jak i dobro, znając zaś dobro, kieruje wolą, czyni że wola staje się rozumna. Rozum, gdy kieruje wolą, nazywa się praktycznym, w odróżnieniu do teoretycznego, czyli poznającego. Jako, że wyższe zdolności zakładają niższe, dusza ludzka łączy wszystkie zdolności duszy.

Arystoteles zestawiał przeciwieństwa: ciało i duszę, zmysły i rozum. Był przekonany, że wszelka władza poznawcza duszy musi być receptywna, chociaż dusza czysto receptywna byłaby maszyną poruszaną z zewnątrz. Arystoteles gotów był uznać, iż maszynami są dusze niższe, ale nie dusza rozumna, która musi być samorzutna i być pierwszą przyczyną swych działań.

Wszystkie funkcje duszy są związane z ciałem i dzielą jego los, a rozum czynny nie, ponieważ jest wolny od materii, niezniszczalny, co sprawia że posiada boską naturę. Przez to, że rozum jest czynny, dusza jest mikrokosmosem o własnej pierwszej przyczynie. Bóg i dusza są samoistnymi formami.

Według Arystotelesa dusza posiada naturę materialną, lecz mimo to, jest niezniszczalna, gdyż wniknął w nią intelekt pochodzący ze sfery „nadksiężycowej”, skonstruowanej z wiecznego tworzywa. Dzięki intelektowi, dusza ludzka posiada cechy wiecznego trwania, poprzez to jest ona wieczna. Ta koncepcja Arystotelesa trafiła do średniowiecznej Europy za pośrednictwem filozofów arabskich. Teoria człowieka zawarta w łacińskiej wersji traktatu Al-Ghazalego, pt. Metafizyka, sprowadzała się do połączenia dwóch tradycji: neopłatońskiej i arystotelesowskiej. Gdy opisywał istotę człowieka, cytował myśli Arystotelesa. Kiedy jednak odnosił się do zewnętrznych powiązań człowieka z innymi bytami, odnosił się do myśli neopłatońskiej.

## **KONCEPCJA DUSZY U AL-GHAZALEGO**

Sufizm (arab. taṣawwuf) jest mistycznym nurtem w islamie, nazywanym mistyczno-ascetyczną ścieżką poznania Boga. Jest również konglomeratem skomponowanym z elementów różnych religii, z którymi na przestrzeni wieków zetknęli się sufii. Nazwa, zdaniem wielu orientalistów, pochodzi od słowa wełna (arab. suf – wełna), jednak do dziś jest to kwestia sporna. Szata z wielbłądziej wełny (włosiennica) była strojem charakterystycznym dla ascety. Jej wzór był zaczerpnięty ze stroju chrześcijańskich mnichów. Arabowie nazywali sufich

fakirami (fakir – biedak) lub derwiszami (j. perski dar – drzwi ), oznacza nędzarza chodzącego po domach i pukającego do drzwi. Niektóre ze wczesnych nakazów Sufich uznawały noszenie włosiennicy za naśladownictwo Jezusa.

Sufizm pojawił się w VII w. w Basrze a następnie rozprzestrzenił się aż po Bagdad, który stał się głównym ośrodkiem sufizmu w kolejnych wiekach. Nurt ten był spontaniczną próbą poszukiwania nowej religii. Była to reakcja na przepychy i dekadencję rządzącej dynastii Umajjadów. Za panowania kalifa al-Mamuna ustanowiono Dar al-Madżnuun, dokąd zaproszeni zostali rzymscy i greccy uczeni i teologowie, w celu omówienia i porównania z muzułmanami swych poglądów. Stopniowo pogłębiała się synteza religii pogańskich i islamu.

Nurt sufizmu to próba osiągnięcia jedności z Absolutem, poprzez całkowite wyzbycie się swego ego. Praktyka sufizmu to liczne i długie modlitwy, recytacje, wspólne studiowanie świętych pism islamu. Sufizm czerpał inspiracje z monastycyzmu buddyjskiego i chrześcijańskiego. W sufizmie wyróżniamy trzy ścieżki prowadzące do Boga: mądrość, miłość i bojaźń. Ten nurt to trwałe uchwycenie nietrwałej rzeczywistości, podkreślenie kruchości człowieka i tego co posiada, wyrzeczenie się doczesności, smutek i skrucha prowadzą do Boga, wolność można osiągnąć jedynie poprzez oddaniu swej duszy w ręce Boga i przeznaczenia przez niego ustalonego. Centralną ideą sufizmu jest sugestia, iż poznanie Boga jest indywidualne. „Poszukujący”, „uczeń” (ar. murid – pragnący) wstępujący na tę drogę powinien znajdować się pod opieką duchowego przewodnika (ar. murszid – przewodnik), któremu adept jest posłuszny. W sufizmie Bóg jest immanentny, należy go poszukiwać we własnej jaźni. Arabski mistyk i ekstremista suficki – Husain ibn Mansur al-Halladż propagował tę teorię poprzez stwierdzenie Ana l-Haqq (“jam jest Prawdą”). Zdaniem Ibn Arabiego, wszystkie religie są dla siebie wzajemnym uzupełnieniem, pogląd ten pojawia się również u buddystów. Filozof mówi: “Wystrzegajcie się przed ograniczaniem do jednej, konkretnej

religii, nie wierząc w to co inne, albowiem można przez to stracić wiele dobrego (...). Będzie raczej w stanie zaakceptować wszystkie formy wiary. Jest tak ponieważ Allah jest Wyższy i Większy, i nie można poznać Go przez jedną religię, z wyłączeniem innych. Raczej, każda z nich ma rację, i każdy kto ma rację otrzyma nagrodę, a każdy nagrodzony jest szczęśliwcem, a każdy kto jest szczęśliwcem jest tym, z którego On jest zadowolony". Sufi uważają, że prawidłowe odosobnienie to przewycięzanie samotności swojej duszy.

Al-Ghazali (1058-1111) pochodził z miejscowości Tus w Chorasanie, w Persji. W 1095 przeprowadził się do Syrii, gdzie wypracował podstawy swojego systemu. Przez dziesięć lat samotnie odbywał pielgrzymki i medytował. Filozof zetknął się z sufizmem w młodości i pozostał wierny temu nurtowi do końca życia. Z sufickiej mistyki i ascezy przejął silną niechęć do reprezentowanego przez arystotelizm racjonalizmu logicznego i braku zaufania do wiary i prawd objawionych. Jednocześnie w swojej krytyce filozofii i logiki nie stronił od metod logicznych i filozoficznych. Jego dzieła to m.in.: Ożywienie nauk religijnych (ar. Ihya ulum ad-din), czy Cele filozofów (ar. Makasid al-Falasifa).

Neoplatonizm umożliwił Al-Ghazalemu potwierdzenie racjonalności jego wiary, które miało być oparte na przekazanym przez Boga doświadczeniu wewnętrznym. W przygotowaniu umysłu do przeżyć wewnętrznych miał pomóc ascetyzm, praktykowany przez Plotyna, jak i przez muzułmańskich derwiszów. Praktyki te miały doprowadzić umysł do uświadomienia sobie własnej małości, co miało umożliwić pokorne i pełne otwarcie się człowieka na boże oświecenie. Filozofowie i teolodzy krytykowani przez al-Ghazalego w Sprzecznościach filozofów posługują się omylnym rozumem. Zdaniem al-Ghazalego jedyną drogą, która może doprowadzić do pewnego poznania jest doznanie mistyczne. Te poglądy doprowadziły Al-Ghazalego do ostrego konfliktu z empirycznym arystotelizmem, popularnym wśród uczonych arabskich w owych

czasach.

Myśliciel był zdania, że człowiek jest materią i posiada zniszczalną formę o materialnej naturze. Co więcej, jest „zwierzęciem”, na które oddziałuje wspólna dusza ludzkości. Człowiek w chwili śmierci ginie, a jego intelekt „powraca” do wspólnej duszy, gdzie trwa jako wspólne myślenie ludzkości. Zdaniem Al-Ghazalego, dusza ludzka jest najdoskonalszą ze wszystkich i jest podstawą wszystkich władz, które łączą się w niej.

Kiedy al-Ghazali pisał swoje prace o oczyszczaniu duszy (tazkija an-nafs), odwoływał się zwłaszcza do pochodzących z III/IX wieku dzieł al-Muhasibiego (np. „Szacunek dla praw Bożych”). Analizując Koran, w jednej z sur jest napisane: Allah zabiera dusze. Duchy życia nie giną, są wynoszone żywe ku niebu, a duchy niewiernych są odsyłane, nie otwiera się przed nimi niebiańskich wrót. Al-Ghazali w dziele al-Durra al-fachira oznajomił, że duch człowieka wiernego ma formę pszczoły, a duch niewiernego ma formę szarańczy. Jednak to stwierdzenie nie znajduje nigdzie potwierdzenia.

Al-Ghazali skupiał się na zwalczaniu filozofii. Podporządkowując filozofię teologii, używał argumentów filozoficznych. Swoje zarzuty wobec filozofii, mające na celu ją skompromitować, sformułował w 20 postulatach. Między innymi, myśliciel twierdzi że błędne jest mniemanie filozofów o wieczności świata, bezskutecznie starają się dowieść, że istnieje stwórca świata, nie umieją wykazać jedności Boga, bezskutecznie usiłują dowieść, że istota ta jest bezcielesna, nie umieją wykazać, że świat ma stwórcę i przyczynę i w konsekwencji wpadają w ateizm, nie potrafią udowodnić, że dusza ludzka jest substancją duchową, istniejącą samoistnie, bez ciała, ani, że jest ona niezniszczalna. Nie potrafią dowieść, że sfery niebieskie żyją i są posłuszne Bogu w swoim ruchu kolistym, którego przyczyną jest dusza obdarzona wolą.

Kontynuując rozważania na temat koncepcji duszy w filozofii Al-Ghazalego zauważamy, że człowiek jest złączeniem duszy i

ciała. Intelpekt jest instrumentem duszy, przy pomocy którego dusza może poznawać świat. Al-Ghazali wyróżnia trzy rodzaje dusz:

- wegetatywną (rośliny), rządzą nią trzy władze: odżywiana, rozrastania, rodzenia,
- zwierzęcą – obok władz wegetatywnych, posiada również władzę pojmowania (zewnętrzną i wewnętrzną) i władzę ruchu,
- ludzką – posiada władze duszy wegetatywnej i zwierzęcej oraz właściwe sobie władze: władzę wiedzy spekulatywną (teologiczną) i władzę czynną (umożliwia zdobycie wiedzy praktycznej i korzystanie z niej), władzę działania.

Te postulaty dowodzą, że Al-Ghazali – będący zarazem jedną z najważniejszych postaci kultury muzułmańskiej – nie był filozofem, a jedynie uczonym, znającym filozoficzną problematykę i język który ją opisywał. To on głównie przyczynił się do zahamowania rozwoju nauki i wywołał trwałą niechęć do filozofii w świecie arabskim.

## **PODSUMOWANIE**

W swej pracy dokonałam analizy porównawczej trzech wielkich filozofów – dwóch filozofów myśli Zachodniej (Plotyna i Arystotelesa) i jednego filozofa myśli muzułmańskiej (Al-Ghazalego). Z pewnością, Al-Ghazali wzorował się na filozofii Zachodu, jak czynili to inni filozofowie muzułmańscy. Co ciekawe, Al-Ghazali z racji swych oryginalnych poglądów, do dziś nie jest uważany przez wielu za filozofa, lecz jest widziany bardziej jako myśliciel stosujący w swych rozważaniach praktyki i terminologię filozoficzną. Koncepcja duszy ukazywana przez te trzy nurty, różni się od siebie. Arystoteles pojmuje duszę jako nierozłączną całość z ciałem, posiada naturę materialną, Plotyn dzieli duszę ludzką na funkcje cielesne, al-Ghazali twierdził że człowiek jest materią i jego forma jest zniszczalna. Zatem trzech wymienionych przeze mnie filozofów widzi w podobnym ujęciu

zagadnienie, czym jest dusza. Al-Ghazali wzorował się na neoplatonizmie, Arystoteles przez długi czas był wierny nurtowi platonizmu, zatem ich koncepcje oscylują wokół podobnych przekonań.

Autor: Justyna Dykas

Nadesłano do „Wolnych Mediów”